древноститѣ, които показвать. То е естественно слѣдствие на хилядогодишното влияние отъ строгитѣ византийски и по-късно турски закони относително намирането на имание (ἔνρησις θησαυροῦ). Страстьта къмъ иманярството никакъ не е безосновна. Намирание пари въ гърнета се простира отъ съврѣменницитѣ на сѣчения отъ Thasos и Dyrrhachium до наши дни, по своето множество тѣ сѫ отличетелно наумявание за оние многобройни бури, които прѣзъ толкова тисящелѣтия сѫ прѣминували прѣзъ земята. Още прѣзъ боеветѣ 1876 и 1877 граждане и селяне закопваха своето имание въ кѫщнитѣ стѣни, по лозята или по краищата на гори и поля, въ сѫдове и биволски рогове. Търновскитѣ иманяри търсятъ тъй сѫщо и соль въ Балканътъ, и за това тамошнитѣ селяне силно ги подигравать.

в) Помацитѣ (мухамедански Българе).

Жилища по Родопитѣ и въ Дунавсктйтѣ кѫтъ. Исторический прѣглесъ. Облѣкло, обичаи, народни пѣсни. Влияние на българската школа.

Мухамеданскитѣ Българе се наричатъ отъ своитѣ християнски съплѣменници изобщо Помаци. Происхождението на това название е тьмно; мѣстнитѣ тълкования като спомагателни войски (помагачи) и др. сѫ твърдѣ непонятни. [1]

Числото на тѣзи български привьрженници на Исламътъ въ прѣдѣлътъ на Егейско море не е незначително, по Дунавскитѣ мѣста е малко, въ землището на Княжеството въ цѣлокупность възлиза най-много до 28.000 души.

Въ Родопитѣ и по планинитѣ на източна Македония прѣдѣлътъ на Помацитѣ съставлява единъ широкъ поясъ, който се простира отъ Пловдивъ до Солунъ, именно отъ срѣдното течение на Арда до Вардаръ и още нататакъ. Въ него влизатъ мѣстноститѣ Рупчосъ, Ахъръ-Челеби, Доспатското плато, Чепинската котловина и Разлогъ, Неврокопското окрѫжие и голѣма часть отъ централна Македония съ мѣстноститѣ Джумая, Пиянецъ, Тиквешъ, Кукушъ, та и отвадъ Вардаръ Могленската долина и други. Но навредъ изъ тойзи слабо заселенъ прѣдѣлъ сѫ пръснати християнски кѫтове. Участието на Българското Княжество въ тая Помашка страна не е голѣмо. Споредъ даннитѣ на прѣброението отъ 1885 по източнорумелийскитѣ части на Родопитѣ имало 17.873 Помаци: 10.674 въ околия Рупчосъ (заедно съ 10.046 християнски Българе), 656 въ Конушъ,

[1] Въ сѣверозападна Македония казватъ намѣсто Помаци: Торбеши, Улуфи, Курки.

6543 въ Пещерската околия.[1] Резултатитѣ отъ 1888 показватъ между числото на православнитѣ и говорящитѣ по български една разлика отъ 13.719, която прѣдставлява Помацитѣ, отъ тѣхъ 7389[2] въ Рупчосъ (при 10.137 християнски Българе) и 5944 въ Пещерската околия. Умалението спрямо прѣдишнитѣ цифри произлиза отъ това, че много Помаци поради невнимание на властитѣ се сѫ записали съ турский матеренъ езикъ. Слѣдъ Съединението 1885 обаче захванаха и Родопскитѣ Помаци да се изселяватъ: 1885 Рупчосъ имаше 20.821, 1888 само 18.751 жители.

На сѣверъ отъ Балканската верига Помаци има пръснати по окрѫзитѣ Ловчанский, Плѣвненский и Раховский. Тѣхното главно сѣдалище се намира къмъ югозападъ отъ Плѣвенъ между рѣкитѣ Витъ и Панегъ, и по рѣката Скътъ въ Раховско. Сарафовъ (1881) ги искарваше до 10.220;[3] прѣброяванието отъ 1888 дава тамъ между православнитѣ и по български говорящитѣ една разлика само отъ 5277 не християнски Българе: околия Тетевенъ 2994, Бѣла Слатина 1764, Луковитъ 242, Троянъ 171, Ловечъ 106. Но и тука, безъ съмнѣние, мнозина погрѣшно сѫ внесени като турски говорящи. То е едно население на измирание. Прѣзъ обсадата на Плѣвенъ и настѫплението на Генерала Гурко къмъ София почти всички избѣгаха въ Македония. Въ 1880 се захвана възвръщанието назадъ, подирь което скоро послѣдва ново изселение въ Турция. Хората тръгваха неохотно, но къмъ изселвание ги караше отъ една страна тайната агитация на турскитѣ софти, отъ друга страна старата неприязнь на тѣхнитѣ християнски съсѣди, които гледаха колкото се може по-ефтино да купуватъ Помашкитѣ дворове и ниви, и по сѫщата причина употрѣбяваха всичко, за да поддържатъ емиграцията въ движение. Въ съвършенно помашкото още 1881 село Асенъ (Тетевенска околия) въ 1888 нѣмало вече ни единъ Помакъ, въ сѫщо помашката Пещерна само 7 такива мусулмане. 270-тѣ помашки кѫщи[4] въ градъ Етрополе прѣдъ русската война се относятъ вече къмъ историята; мухамеданскийтъ елементъ тамъ днесъ прѣдставляватъ 6 цигане.

Историческото начало на тие мухамедански групи въ българскийтъ народъ е тьмно. То е послѣдвало не отведнаждъ, но твър-

[1] Въ Конушската околия селата Добралѫка и Орѣшецъ въ Пещерската околия Форцово, Осеново и Чепинската мѣстность.

[2] Правилно 8588, понеже 1199 тѣ „Турци“ въ общинитѣ Борово, Лилково и Павелъ сѫ Помаци.

[3] Пер. Спис. VIII, 56.

[4] Заимовъ III, 69 показва 500 мух. кѫщи, турскийтъ официаленъ съкъ 270 мух. и 403 християнски.

дѣ бавно, и въ всѣкий случай, до колкото знаемъ, не веднага слѣдъ завоюванието на страната отъ Османитѣ. Отдѣлни случаи на обращение несъмнѣнно сѫ ставали при паданието на мѣстнитѣ царства. Тогавашни писатели повѣщаватъ, че подирь падението на Търново много Българе приели вѣрата на Мухамеда, въ надѣжда да получатъ длъжности и богатства, или отъ страхъ или незнаяние, и че изгоненийтъ подирь тая катастрофа въ Македония Патриархъ Евтимий чрѣзъ своитѣ проповѣди не само мнозина билъ отклонилъ тамъ отъ ереси, но и отъ «Сарацинско помрачение.» [1] Отъ друга страна по Списанията на Владиславъ Грамматикъ (1469), узнаваме че по него врѣме въ Крупникъ на Струма било сѣдалището на епископъ, когато днесь това село е отколѣ чисто помашко. По-нови български бѣлѣжки относятъ обращението на «Доспатъ Планина, Чепино, Крупникъ, Кочани» въ царуванието на Султанъ Селимъ I (1512—1520). [2] На сѫщийтъ господарь приписватъ това дѣло и прѣданията на Българетѣ въ Тракия, както самъ често съмъ слушалъ. Захариевъ въ своето описание на Татаръ-Пазарджикский окрѫгъ относи обращението на Родопитѣ въ царуванието на Баязидъ II къмъ 1495 г., безъ обаче да показва източницитѣ. [3] Господинъ П. Р. Славейкоръ ми расказа, че въ Бачковскийтъ монастирь прѣди години сѫществувалъ Поменикъ за записвание поклонницитѣ, отъ който било видно, въ кои години отдѣлнитѣ сегашни мухамедански села оръ ближний Рупчосъ сѫ прѣстанали да посѣщаветъ монастирьтъ. Самитѣ Родопски Помаци иматъ тъмни легенди за своето обращение, но пакъ утвърждаватъ, че приеманието на Исламътъ не на всѣкѫдѣ е послѣдвало въ едно врѣме; най-напрѣдъ се е обьрналъ Доспатъ, сѣтнѣ Наипли, Довленъ и неговата околность, и най-послѣ мѣстностьта Чепино. Послѣднето се подтвърждава и чрѣзъ писменни паметници. Чепинцитѣ притежаватъ единъ документъ за тѣхнитѣ полски межди, който имъ билъ даденъ веднага слѣдъ обращението имъ, сирѣчь 227 години прѣди нашето посѣщение тойзи кѫтъ въ 1883 г. Това е съгласно съ едно българско познато извѣстие, което относи това събитие къмъ врѣмената на Султанъ Мухамедъ IV и неговий Великъ везиръ Мухамедъ Кюприли (1656—1661). [4] Ос-

[1] Иосафъ, Видинский Митрополитъ въ Периодич. Спис. I (1882) 44, Цамблакъ въ Гласникъ томъ 31, стр. 388.

[2] Ср. Дриновъ въ Период. Спис. VII, 9.

[3] Захариевъ 74.

[4] Вижь моята Geschichte der Bulgaren 455. Господинъ Славейковъ ми каза, че напечатаната отъ Захариевъ записка, отъ която се ползувахъ и азъ, е съвършенно истинска, освѣнъ нѣкои измѣнения въ езикътъ отъ издателятъ. Но въ никакъвъ случай тя не е съврѣменна, а е само по-късно отбѣлѣзвание ни числа.

вѣнъ това отъ прѣданията на Помацитѣ очевидно е, че на това движение не малко сѫ спомогнали тъй силнитѣ нѣкога по Родопитѣ туркомански овчари или юруци.

Споменатитѣ легенди за Баязидъ II и Селимъ I не сѫ безосновни. При тѣзи Султани првъв пѫть се прѣвърнаха въ джамии старопрочутийтъ съборъ Св. Димитръ въ Солунъ и черковата Св. Георгий въ София;[1] изобщо Селимъ I отне отъ християнетѣ всички каменни черкови, та дори споредъ данни отъ турски източници, го е занимавала и мисъль, съ сила да обърне или истрѣби всички християнски подданници.[2] Може би, къмъ тие врѣмена да се относятъ нѣкои дѣйствителни опити на обращение. Многократното прѣстояване на дворътъ на «Деспотъ Яласѫ» по височинитѣ на Родопитѣ при Мухамедъ IV «Ловчийтъ» е давало по-голѣмъ потикъ за распространение Исламътъ между планинскитѣ жители.

Още по-малко знаемъ ние за историята на обращение Помацитѣ въ Дунавската областъ. Знаемъ едно важно обстоятелство отъ донесенията на католическитѣ проповѣдници отъ 17-то столѣтие. По него врѣме въ всички православни и еретически (павликиянски) села между Никополь и Търново имало вече нѣколцина български селяне, които приели Исламътъ; тѣзи мусулмански меншинства въ отдѣлни мѣстности лесно могли всѣкий пѫть да спечелатъ връхнина. И сега тамошнитѣ помашки села повечето все още сѫ смѣсени.

Като аналогия може да се приведе Критъ и Албания. Срѣдъ Критскитѣ Гърци Исламътъ се е распространилъ чакъ слѣдъ падението на венецианското господство въ втората половина на 17-то столѣтие, а въ Албания Ханъ привожда случаи на обращение цѣли общини, станали въ начало на нашето столѣтие.[3]

Чрѣзъ обращение Помацитѣ Турцитѣ спечелиха не маловажна подпора за своето господство, единъ първобитенъ, воинственъ и храбръ народъ, който вѣрно се прѣдалъ на Османската империя. Прѣзъ грьцкото възстание населението отъ Родопитѣ спомогна 1821 да се усмири революцията въ Халкидика и на Атонъ, и сѫщо прѣзъ българското възстание 1876 способствува къмъ неговото бързо удавяние. Само съразмѣрно незначителната численность е била

---

[1] Тафель, De Thessalonica eiusque agro (Берлинъ 1836) 133, намѣрилъ че храмътъ Св. Димитрий е билъ още християнский около 1480, но не могълъ да разясни врѣмето на неговото прѣврьщение въ джамия. Открититѣ отъ тогава текстове на срьбскитѣ лѣтописи отнасятъ това събитие къмъ 20 Августъ 1494 или (вариянтъ) 1499 (Шафарикъ, Pamatky 82, Гласникъ томъ 53, стр. 104). Върху черковата Св. Георгий вижь при София.

[2] Хаммеръ, Gesch. des osm. Reiches II², 804.

[3] Ханъ, Alb. Studien I, 82.



Фиг. 11. Българка отъ Златишката мѣстность.

причина, гдѣто Помацитѣ не сѫ взели прѣднина, както мухамеданскитѣ Бошняци и Албанци. Помацитѣ ми привождаха имена на нѣкои лични селяне, които сѫ стигнали до високи почести. Отъ Родопитѣ били родомъ Тахиръ-Паша (отъ Драмско) и Али-Паша (отъ Хусеница на Доспатъ), който загина при Плѣвенъ. Помашкото село Турский Изворъ между Ловечъ и Орхание е родното мѣсто на из-

вѣстнийтъ по Херцеговина и Египетъ Дервишъ-Паша и неговий братъ Феимъ-Паша, та дори и прочутийтъ турский юристъ Джевджетъ-Паша казватъ да е Помакъ отъ Ловечъ.

Мѫжското облѣкло е турско, съ бѣла или пъстра чалма; женитѣ носятъ подъ турското фередже още български шарени народни дрѣхи. Къмъ иститѣ Османлии Помацитѣ, както и Бошняцитѣ, и Албанцитѣ, иматъ дѫлбоко отврьщение, което при языкословната противоположность трѣбва да е взаимно. Исламитическийтъ фанатизмъ у женитѣ се проявява чрѣзъ бързо навождание, отврьщание на страна и прѣбулвание при доближаванието на нѣкой мѫжъ. Спрямо невѣрницитѣ, които тѣ наричатъ Каури (отъ гяуръ), сѫществува дѫлбока омраза, обаче, не е лесно да се каже, колко отъ нея трѣбва да се отдаде на религиозний тъ фанатизмъ и колко на обикновенната ненависть между съсѣди отъ разни вѣри. Послѣдната наприм. е накарала Помацитѣ да зематъ значително участие 1876 въ Баташката катастрофа.

Езикътъ е пъленъ съ турски термини, но пакъ при странението отъ Християнетѣ въ рѣчьта има нѣкои архаизми.[1] У инакъ добрѣ български говорящитѣ Родопски Помаци се срѣща едно интересно явление, че тѣ по-вечето броятъ отъ едно до чедиредесеть само турски. Въ обичаитѣ се е запазило много още отъ доисламитическото. И по Родопитѣ, както и около Ловечъ сѫществува обичай, щото прѣзъ Байрамътъ момичетата да играятъ не прѣбулени, макаръ и на извѣстна отдаленность, за да можатъ момцитѣ, стигнали за женение, да ги видятъ въ лицето. Помацитѣ въ Ловченско празднуватъ и християнски праздници, Св. Василий, Св. Георгий, Св. Димитръ, 40-тѣ мѫченици, та дори и Великдень.

Народнитѣ пѣсни на Помацитѣ отъ Дунавската область, мѣстноститѣ Чепино и Доспатъ не се различаватъ отъ останалата българска народна поезия. Въ тѣхъ изобилватъ лирически, еротически и сатирически теми. Пѣятъ отдѣлно или хоръ подъ аккомпаниментъ на мѣстнитѣ гитари (С —). Азъ узнахъ тая поезия въ Чепино. Тамъ се чуватъ хайдушки пѣсни за мухамеданскитѣ горски рицари по «Карловска планина» (Карликъ) и за християнскитѣ хайдуци изъ Батакъ, съ чиито жители отъ старо врѣме насамъ Чепинци открито се намиратъ въ неприязненни отношения. Въ по-старийтъ епосъ се явява всеизвѣстнийтъ Краль Марко, наредъ съ него и всѣкакви по-нови герои съ християнски и мухамедански имена. Въ една пѣсень

[1] Българинътъ нарича стрѣмето винаги съ турска дума зенгия, но у Помацитѣ при Ловечъ тя още се казва по славянски стрѣме.

се споменува «Мендеръ градъ», бессарабската крѣпость Бендеръ, която влиза и въ пѣснитѣ на албанскитѣ башибозуци, спомени отъ походитѣ на 18-то столѣтие. Въ друга една ни пѣха за боеветѣ при Плѣвенъ, но безъ дѣйствие: обща бойна картина съ свѣткавица отъ сабли и гърмотевици отъ топове. По Доспатското плато пѣятъ само за герои съ исламски имена; само въ пѣснитѣ на селото Бартина влизатъ вече християнски юнаци.

Тая поезия на мухамеданскитѣ Българе наумѣва пѣснитѣ на тѣхнитѣ боснийски братья по вѣра, които притежаватъ множество нѣжни или жални любовни пѣсни и извънредни дълги епически произведения по османската военна история, но отъ срѣдневѣковната епика, както що тя се е запазила у християнскитѣ Сърби и Хървати, останали сѫ само слаби образци. Мѣнуванието на вѣрата е скѫсало свръзката съ старитѣ исторически прѣдания, понеже тѣ горѣ-долу сѫ имали християнский характеръ. Срьбскитѣ и българскитѣ мухамедане изобщо сѫ фанатически привърженници на Исламътъ и слѣдватъ неговитѣ прѣдписания съ по-голѣма искренность и упорство отъ самитѣ Османи. Изъ пѣснитѣ прочее се вижда, че между Бошняцитѣ и Помацитѣ въ турската войска сѫ сѫществували дружелюбни отношения; въ Чепино се въспѣва единъ боснийский делия, притежатель на единъ несравненъ конь, който съ дишението си затварялъ прозорцитѣ изъ пѫтьтъ, а съ пръханието си разлюлявалъ керемидитѣ по покривитѣ; а идеалътъ на младата помакиня, ѣздачътъ, е който говори съ «боснийски думи«. [1])

---

[1]) За „доисторическитѣ и дохристианскитѣ пѣсни“, които бошнякътъ Верковичъ, търговецъ съ антики въ Сѣръ, издаде подъ високозвучний надсловъ „Вѣда Славянъ“, проститѣ Родопци нищо не знаятъ. Това е още по-забѣлѣжително, понеже издательтъ (Веда Словена, Бѣлградъ 1874, томъ I стр. XV) поименно изброява за личности, подъ чиято диктовка нѣкои отъ сътрудницитѣ записали тие пѣсни за него, не само Помаци (сѫщо и отъ Доспадъ), но и християнски Българе отъ желѣзаритѣ при Мелникъ и въ Разлогътъ, дори влашки пастири и цигане. Отъ тука може да се заключи за едно обширно пространство на територия, въ което тойзи образецъ на поезия щешеда бѫде извѣстенъ на единъ голѣмъ крѫгъ хора отъ различни състояния и плѣмена. Азъ много пѫти имахъ лични спошения съ Помацитѣ отъ Доспадъ, Чепино, Неврокопъ, имахъ по години за слуги християне отъ Разлогътъ и Мелнишката мѣстность, често съмъ говорилъ съ християнскитѣ Българе отъ цѣлитѣ Родопи, но никому не бѣха извѣстни никакви пѣсни за прѣселванието въ страната, за изнамѣрванието на житото, на виното, писменностьта, за богове съ индуски имена, за Орфея и тѣмъ подобни. Само Мустафа отъ Доспадъ ми каза веднажъ, че наистина той дома никога не билъ чувалъ за такова нѣщо, но че цѣла книга съ такива пѣсни—може да се намѣри въ Пловдивъ въ книжарницата! Мнозина Българе, които добрѣ познаватъ България, отдавна ми сѫ говорили за тѣзи мними открития като за шарлатания, за това и азъ въ Българската История стр. 568 ги оборвахъ като неистински. Господинъ П. Р. Славейковъ, който най-добрѣ познава българскийтъ народенъ животъ, не веднажъ рѣшително ми е утвърждавалъ, че тие Веди сѫ издѣлие на цѣло дружество учители изъ мѣстностьта на

Отъ каквито и да е литературни опити между Помацитѣ по подобие на боснийскитѣ паметници, каквито е събралъ Блау, по Родопитѣ нѣма и диря. Въ писменнитѣ съобщения Помацитѣ си служатъ съ турский языкъ, който изобщо имъ е познатъ поради сношението съ Османитѣ отъ източната часть на планината. За това азъ узнахъ нѣщо за писменни опити между Помацитѣ въ Македония. Господинъ Иос. Ковачовъ, бившъ главенъ секретарь въ Министерството на Вътрѣшнитѣ Дѣла ми разказа, какъ въ неговийтъ роденъ градъ Щипъ веднажъ го посѣтилъ единъ ходжа отъ помашката мѣстность Тиквешъ по тѣснинитѣ на Вардаръ и му прочелъ едно полуфилософско, не твърдѣ ясно художественно стихотворение, написано на много чистъ языкъ съ арабско писмо.[1]

Кървавитѣ събития прѣзъ 1876 докараха рѣзко раздѣление между Родопскитѣ Помаци и Българетѣ. Но пакъ между тѣхъ съществува двѣ течения, едно старо-турско, спомагаемо отъ силни беюве, и едно ново, което се стреми да се присъедини къмъ Българщината въ нейнийтъ днешенъ държавенъ строй. Млади мусулмане въ фесове и чалми по чиноветѣ изъ българскитѣ гимназии въ София и Пловдивъ вече не сж рѣдкость, така сжщо и по селскитѣ училища въ Чепино и Рупчосъ. Тамъ събуденитѣ се смѣха надъ нѣкои свои събратия, които сж били уплашили отъ иллюстрираннитѣ естественни истории, понеже Исламътъ забранява всички изображения. Сжщо и въ Раховскийтъ окржгъ отдѣлни Помаци почнаха да посѣщаватъ българското училище. Политическо значение, обаче, тѣзи мусюлмански Българе нѣматъ въ прѣдѣлитѣ на Княжеството, вече поради тѣхното незначително число.

Сѣръ и Мелникъ; единъ пжть (то бѣ въ София на 5 Януарий 1882) той ми разказа, че единъ учитель изъ Мелнишко, който, може би, и сега да служи въ Княжеството, като сждия, му се съзналъ, че и той земалъ дѣятелно участие, като ортакъ, въ изникванието на Верковичовитѣ пѣсни. Тѣ мисляли били чрѣзъ това да послужатъ за славата на своята народность; Верковичъ пакъ се надѣвалъ чрѣзъ тѣзи пѣсни да докаже автоктонията на Българетѣ и „изобрѣтението на цивилизацията" отъ Славянетѣ. Тие пѣсни естественно били съставени по-вечето чрѣзъ прѣработвание и оглаждание истинскитѣ народни пѣсни, като прѣдполагали, че „чудовищната" дължина е признакъ на голѣма древность. Между българската интеллигенция тие пѣсни признаватъ само нѣкои λογιώτατοι, които се сж обучавали въ странство и по-вечето познаватъ отечеството си само изъ книги, или съдружницитѣ на Верковича, които сега всички се намиратъ въ Княжеството. Самъ Верковичъ, до колкото зная, отъ послѣдната турска война живѣе въ Петербургъ.

[1] При това Ходжата казалъ: „и ние си имаме наша е л л и н и к а", сир. стари изящни думи и обрати, като напр. старославянското ч е л о в ѣ к ъ намѣсто всѣкидневното ч о в ѣ к ъ.